

Інтерв'ю з головами Конституційного Суду України попередніх років

Гості нашої рубрики очолювали Конституційний Суд України у різні періоди його діяльності — з 1996 року по 2010 рік. Як, цікаво, вони оцінюють свою роботу, озираючись назад, і як дивляться на сьогоднішня?

Редакційна рада «Вісника Конституційного Суду України» звернулася до них із проханням відповісти на такі запитання:

— які події у діяльності Конституційного Суду України за 15 років Ви вважаєте найважливішими?

— що, на Вашу думку, потрібно зробити для удосконалення конституційного судочинства в Україні?

Іван Артемович ТИМЧЕНКО —
Голова Конституційного Суду України 1996–1999 років,
суддя Конституційного Суду України у відставці,
дійсний член НАПрН України, кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України

Становлення і розвиток конституційної юрисдикції в Україні, її державного механізму як форми організації суспільного життя у сфері верховенства Конституції України, гарантування і захисту прав і свобод людини і громадянина позначені тернистими віхами.

За Основним Законом радянських часів конституційний контроль, тлумачення законів здійснювала Президія Верховної Ради Української РСР. Зміни до Конституції УРСР 1989 року передбачали обрання парламентом Комітету конституційного нагляду УРСР, проте його не було створено. Не було обрано і Конституційний Суд України ні згідно із Законом України «Про Конституційний Суд України» 1992 року, ні відповідно до Конституційного Договору між Верховною Радою України та Президентом України від 8 червня 1995 року.

І лише з прийняттям Конституції України 1996 року становлення першого в державі органу конституційної юрисдикції — Конституційного Суду України — відбулося. Вже у травні 1997 року, через сім місяців після вступу суддів на посади, ним було прийнято перше рішення.

Які події в роботі Конституційного Суду можна вважати найважливішими? Однозначно відповісти на це запитання важко. Головне полягає в тому, що Конституційний Суд України став на сьогодні однією з визначальних ланок у державному механізмі України, невід'ємною ознакою незалежної української держави і міцно укоренився в суспільній свідомості. Кожен з періодів його організації і діяльності був по-своєму значущим.

Не всі судді першого складу Конституційного Суду України мали належний досвід: деякі з них працювали в наукових установах, інші — в органах виконавчої влади чи в адміністрації глави держави тощо. Тож для них важливим було ознайомлення з роботою органів конституційної юрисдикції тих держав, де такі

суди вже функціонували. А для тих, чия діяльність раніше була пов'язана з судами загальної юрисдикції, важливо було пізнати специфіку розгляду справ зарубіжними колегами. І в цьому велике сприяння надав нам урядовий Німецький фонд міжнародного правового співробітництва. Усі наші судді відвідали Федеральний Конституційний Суд Німеччини, ознайомилися з організацією його роботи, порядком розгляду справ тощо. Такі поїздки були організовані і для працівників Секретаріату Конституційного Суду України.

Через Фонд уряд Німеччини надав також і матеріальну допомогу, забезпечивши Конституційний Суд комп'ютерною технікою, що було відчутною підтримкою на етапі його становлення.

Згодом належна робота Конституційного Суду України була визнана не тільки у нашій державі, а й за її межами. Єдиний орган конституційної юрисдикції України став асоційованим членом Європейської конференції конституційних судів, а пізніше — повноправним членом цієї Конференції. У 1998 році Конституційний Суд України відвідав з офіційним візитом Президент Федеративної Республіки Німеччина Р. Херцог, результатом цієї зустрічі став договір про співробітництво.

Були в історії Конституційного Суду України і негаразди, зокрема тиск на суддів з боку народних депутатів України. У зв'язку з цим відповідно до Закону «Про Конституційний Суд України» на засіданні Конституційного Суду було схвалено заяву, з якою на прес-конференції виступив його Голова.

Хочеться відзначити злагоджену роботу Секретаріату Конституційного Суду України. Його працівники також освоювали «ази» у сфері конституційної юрисдикції, здійснюючи організаційне, науково-експертне, інформаційно-довідкове та інше забезпечення діяльності органу конституційної юрисдикції.

Слід віддати належне і працівникам Господарського управління, які успішно справилися з реконструкцією, добудовою та внутрішнім облаштуванням приміщення, в якому нині розміщується Конституційний Суд України.

За п'ятнадцять років функціонування Конституційного Суду України набуто чималий досвід — це стосується організації та діяльності органу конституційної юрисдикції.

Аналіз відповідного законодавства та практики його застосування дає підстави висловити деякі міркування щодо питань можливого удосконалення конституційного судочинства.

По-перше, доцільно актуалізувати питання стосовно визначення в Основному Законі права громадян на конституційну скаргу. За такої умови громадянин матиме конституційне право звертатися безпосередньо до Конституційного Суду України за захистом своїх прав і свобод.

Варто привести у відповідність до Конституції України положення статті 23 Закону України «Про Конституційний Суд України» щодо припинення повноважень судді Конституційного Суду України. Згідно зі статтею 126 Конституції України термін «припинення повноважень» як остаточна юридична дія вживається стосовно судді лише у разі його смерті. Звільняється ж суддя з посади з підстав, передбачених статтею 126 Основного Закону. Закон «Про Конституційний Суд України» містить положення, відповідно до якого з цих самих підстав припиняють-

ся лише повноваження судді як остаточно юридична дія. Про звільнення у зазначеному Законі не йдеться.

На мою думку, припинятися повноваження судді можуть тільки тимчасово, після досягнення ним 65-річного віку або після закінчення строку призначення — на час до видання акта про його звільнення з посади Президентом України чи органом, який його призначив.

У законодавчому порядку варто також вирішити питання здійснення контролю за неухильним виконанням рішень Конституційного Суду України.

Доцільно було б розглянути питання про складення присяги суддями Конституційного Суду України під час вступу на посаду на його спеціальному пленарному засіданні за участю перших посадових осіб держави, за аналогією до складення присяги народними депутатами України перед парламентом.

До сьогодні не виконано приписи статті 10 Закону України «Про Конституційний Суд України» щодо нагрудного знака судді, опис і форма якого затверджуються Верховною Радою України. Нині судді мають лише «атрибутивний знак мантиї», затверджений Конституційним Судом. Бажано, щоб опис і форма нагрудного знака судді також затверджувалися Конституційним Судом України.

**Віктор Єгорович СКОМОРОХА —
Голова Конституційного Суду України 1999–2002 років,
суддя Конституційного Суду України у відставці,
кандидат юридичних наук, професор,
заслужений юрист України**

Найвизначнішою подією для діяльності єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні я вважаю прийняття 28 червня 1996 року Конституції України, що дозволило запровадити в нашій державі конституційний контроль. Важливим було і сформування високо-професійного складу Конституційного Суду України, до якого увійшли 12 докторів і кандидатів наук, вісім з яких мали вчене звання професора. Троє суддів були дійсними членами, а четверо — членами-кореспондентами Академії правових наук України. Головним у діяльності суддів було почуття великої відповідальності за свою роботу.

Вагомою подією у 2001 році стало завершення будівництва та урочисте відкриття нового адміністративного будинку Конституційного Суду України, а також проведення міжнародної конференції за участю Президента України, вищих посадових осіб держави, голів зарубіжних конституційних судів, науковців та інших офіційних осіб.

Не можу не згадати і про набуття Конституційним Судом України повноправного членства у Конференції європейських конституційних судів.

Серед рішень Конституційного Суду України найважливішим, на мій погляд, є Рішення від 29 грудня 1999 року № 11-рп/1999, яким визнано неконституційними положення чинного на той час Кримінального кодексу України, що передбачали смертну кару як вид покарання, і у такий спосіб зроблено великий крок в

утвердженні гуманізму в нашій державі. Актуальними і досить резонансними були рішення від 14 грудня 1999 року № 10-рп/1999 у справі про застосування української мови, від 27 березня 2000 року № 3-рп/2000 у справі про всеукраїнський референдум за народною ініціативою, від 25 листопада 1998 року № 15-рп/1998 у справі про платні медичні послуги. Вагомим щодо впливу на формування незалежної судової влади є Рішення від 1 грудня 2004 року № 19-рп/2004 у справі про незалежність суддів як складову їхнього статусу.

Однією з проблем конституційного правосуддя в Україні є відсутність закону про конституційне судочинство. Чинний Закон України «Про Конституційний Суд України» не охоплює усіх положень судочинства, а норми Регламенту Конституційного Суду не можуть їх компенсувати.

До закону про конституційне судочинство треба включити положення про необмеження повноважень Конституційного Суду України певним строком, на відміну від повноважень суддів, та про незмінюваність суддів, що означає неможливість позбавлення судді його статусу в інший, ніж передбачено Конституцією і Законом «Про Конституційний Суд України», спосіб. Нагадаю, що у зазначеному Законі є вичерпний перелік підстав щодо припинення повноважень судді.

Натомість попереднім Президентом України практикувалося звільнення посадових осіб, у тому числі суддів, з посад шляхом скасування актів про їх призначення. Загальновідомим є факт звільнення у 2007 році трьох суддів Конституційного Суду України за порушення присяги, що розцінено відомим автором дослідження феноменології конституційного контролю як вирішення главою держави таким незвичним способом «тактичних» проблем і можливість застосування в майбутньому таких «схем». Виявилось, що гарантії незалежності суддів Конституційного Суду України значно менші, ніж, скажімо, у судді-початківця районного суду, оскільки звільненню останнього має передувати встановлення фактів порушення ним присяги Вищою кваліфікаційною комісією суддів України або Вищою радою юстиції та внесення останньою подання після розгляду цього питання на її засіданні. Щодо суддів органу конституційного контролю будь-яке законодавче регулювання з цього питання відсутнє, тоді як регламентація роботи Конституційного Суду потребує власних, спеціальних норм.

Саме через відсутність процедурних норм, відверте маніпулятивне зволікання парламенту з формуванням складу Конституційного Суду України за своєю квотою, неприведення до присяги суддів, призначених іншими суб'єктами, з жовтня 2005 року Конституційний Суд був змушений призупинити свою діяльність. Незважаючи на заклики Парламентської асамблеї Ради Європи в резолюції від 5 жовтня 2005 року, Венеціанської комісії у декларації від 16 грудня 2005 року щодо забезпечення оновлення складу Конституційного Суду України без необґрунтованого зволікання та аналогічний заклик Моніторингового Комітету ПАРЄ, Верховна Рада України проігнорувала свій конституційний обов'язок, чим фактично вилучила Конституційний Суд України з механізму стримувань і противаг. Протягом 2006 року жодної справи не було розглянуто, а 2007 рік позначився дискредитацією Конституційного Суду у засобах масової інформації.

На мій погляд, для того щоб захистити єдиний орган конституційної юрисдикції від зовнішнього впливу, унеможливити блокування його роботи однією з влад, що

призначає суддів, необхідно запровадити конституційно-правову відповідальність (як один із видів юридичної відповідальності) за конституційні правопорушення виборних органів, посадових осіб публічної влади (глави держави, колегіальних органів влади тощо).

Першочерговими мають стати заходи щодо продовження перебування судді Конституційного Суду України на посаді до вступу на цю посаду його наступника чи до закінчення розгляду справи, розпочатої за його участю. Такі норми діють у законодавстві Болгарії, Вірменії, Німеччини, Латвії, Литви, Португалії, Іспанії. Складення присяги суддею має проводитися на засіданні Конституційного Суду України.

У разі ухилення конституційно уповноваженого органу від призначення нових суддів таке призначення має здійснити орган, який робив його найдавніше.

З метою унеможливлення зовнішніх впливів на Конституційний Суд України чи суддю з боку мітингуючих, пікетників тощо варто встановити заборону цих заходів поблизу приміщення Суду. Наприклад, Законом про Конституційний Суд Литовської Республіки заборонено проведення мітингів, пікетів і подібних дій на відстані менше 75 метрів до приміщення суду та в суді, якщо вони переслідують мету здійснити вплив на суддю чи суд, що вважається втручанням у їхню діяльність.

Зміцненню позиції Конституційного Суду України у забезпеченні верховенства Конституції та в механізмі стримувань і противаг повинні сприяти насамперед самі судді, а також Президент України і парламент.

Згідно з приписами Конституції виконання рішень Конституційного Суду України є обов'язковим на території України. На мою думку, проблема виконання його рішень вирішиться тоді, коли в суспільстві і державі остаточно утвердиться конституційна законність, дотримуватимуться основні права людини, принципи поділу влади, верховенства права і насамперед верховенства Конституції України.

Микола Федосович СЕЛІВОН —
Голова Конституційного Суду України 2002–2005 років,
суддя Конституційного Суду України у відставці,
кандидат юридичних наук, професор,
академік НАПрН України, заслужений юрист України

Відверто кажучи, я не виділяв би якихось особливих подій чи справ, що розглядалися Конституційним Судом України, прийнятих ним рішень та не ділив їх на менш чи більш важливі. Щодо актів Конституційного Суду, то за своїм впливом на суспільні відносини вони всі важливі, різняться лише резонансністю та змістом.

Проте принципово важливим, на мій погляд, було включення до Конституції України розділу XII та створення відповідно до нього Конституційного Суду України — нового інституту в історії нашої державності, а також розгляд Конституційним Судом у квітні 2007 року першої справи, що означало: закладений в

Основному Законі механізм конституційного контролю почав реально діяти. П'ятнадцятирічний період діяльності Конституційного Суду України, попри різні оцінки його окремих рішень фахівцями і представниками політичних сил, включаючи повне несприйняття, дає змогу зробити об'єктивний висновок, що він став невід'ємним і необхідним елементом державного механізму, важливим чинником поступального руху України до утвердження демократичної і правової держави, гарантом верховенства Конституції України.

Саме завдяки рішенням, висновкам та правовим позиціям Конституційного Суду України у багатьох випадках вдавалося уникати політичних конфліктів, цивілізовано, у конституційному руслі вирішувати проблеми і спори, що виникали, особливо в перші роки дії Основного Закону, передусім щодо повноважень органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових осіб, спрямовуючи їхню діяльність у правове русло та зобов'язуючи діяти у межах конституційного поля. У цьому контексті чітко простежується стабілізуюча роль Конституційного Суду України як чинника, що забезпечує належний баланс і рівновагу в системі органів влади, дію механізму стримувань і противаг.

Але характеристика діяльності Конституційного Суду була б неповною, якщо не підкреслити його визначальну функцію — захист прав і свобод людини і громадянина, прав та інтересів юридичних осіб. Без перебільшення можна констатувати, що Конституційний Суд України за цей час шляхом тлумачення Конституції та законів чи розгляду питань конституційності правових актів розкрив зміст практично всіх політичних, соціально-економічних та інших прав і свобод, закріплених у розділі II Конституції України.

Згадайте скасування Конституційним Судом України смертної кари як виду кримінального покарання, так званої прописки громадян, роз'яснення ним змісту конституційних прав громадян на об'єднання у професійні спілки, на безоплатну медичну допомогу та доступність і безоплатність освіти, на працю, підприємницьку діяльність, соціальний захист тощо. Рішення та правові позиції Конституційного Суду стоять на перешкоді латентному порушенню статті 22 Конституції України щодо заборони звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Як безпосередній учасник тих подій не можу не згадати про побудову нового приміщення Конституційного Суду, яке є чи не найкращим у світі, предметом захоплення представників конституційних судів інших держав. У цю ювілейну дату варто добрим словом згадати групу будівельників Секретаріату Конституційного Суду України на чолі з І. Доценком, Ю. Кривдою та В. Сарапукою, які разом з архітекторами, проектувальниками та підрядними організаціями доклали титанічних зусиль, аби практично за три роки спроектувати і побудувати цю красиву будівлю для конституційного правосуддя. Треба віддати належне також Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України, що забезпечили фінансування цього будівництва. Відверто кажучи, ця подія взагалі могла не відбутися або відбутися набагато пізніше, якби не було політичної волі Президента України Л. Кучми, який розумів важливість побудови нового приміщення для Конституційного Суду і як глава держави зробив все можливе для його завершення та урочисто його відкрив.

Що стосується вдосконалення конституційного судочинства, то ця проблема активно обговорюється протягом усіх п'ятнадцяти років.

Насамперед я назвав би введення інституту конституційної скарги. Задіяння цього інституту значно посилює ефективність діяльності Конституційного Суду України щодо захисту прав і свобод громадян. Адже зараз багато питань, пов'язаних із забезпеченням цих прав, залишаються невирішеними саме через відсутність у громадян права на конституційну скаргу. За нашої каденції було навіть підготовлено законопроект про внесення змін до статті 150 Конституції України і передано суб'єкту конституційної ініціативи, але, на жаль, питання до цього часу не вирішено.

Є суспільна потреба у вдосконаленні організаційної структури Конституційного Суду України, підвищенні ефективності й оперативності його роботи. Теорія управління і власний досвід переконує, що колегіальне вирішення будь-яких питань у складі 18 чоловік, а особливо тих, які належать до компетенції Конституційного Суду, досить часто проблематичне і потребує багато часу, адже необхідно дати можливість викласти свою думку кожному судді і, як правило, не один раз. Тож досягти консенсусу в 10 голосів для прийняття рішення чи висновку вдається не одразу, тривають пошуки компромісу, інколи на шкоду якості. Треба також мати на увазі, що дискусії на пленарних засіданнях, особливо у закритій частині, набувають інколи такої гостроти, що втрачається керованість процесом. Тому доцільно утворити у складі Конституційного Суду України дві або три палати, на які покласти розгляд питань його компетенції, як це зроблено у багатьох конституційних судах. Пропозиція не нова, але її реалізація значно підвищить імідж Конституційного Суду України, прискорить прийняття рішень і врешті-решт покладе край розмовам про велику затратність конституційного правосуддя. Таких структурних змін можна досить швидко досягти, внівши відповідні зміни до Закону «Про Конституційний Суд України» та провівши невелику реорганізацію в роботі Конституційного Суду та його Секретаріату. Можливо, я помиляюся, але ця проблема не вирішена досі ще й тому, що колективна відповідальність 18 суддів більш «розмита», ніж відповідальність меншого складу, де вона починає персоніфікуватися.

І насамкінець я хотів би звернути увагу на проблему виконання рішень Конституційного Суду України. Нині, коли у державі і суспільстві розпочато процес наведення елементарного порядку, посилення виконавської дисципліни у всіх ланках державного механізму, потрібно і нам активізувати роботу щодо законодавчого забезпечення виконання рішень і висновків Конституційного Суду України, передусім встановити юридичну відповідальність за невиконання зазначених актів. Та й Конституційному Суду України, мабуть, слід сміливіше використовувати положення статті 70 наведеного Закону: визначати порядок і строки, а також органи, що мають виконати рішення. І це не буде втручанням у діяльність цих органів, а виконанням Конституційним Судом України своєї компетенції у повному обсязі.

**Іван Петрович ДОМБРОВСЬКИЙ —
Голова Конституційного Суду України 2006–2007 років,
суддя Конституційного Суду України у відставці,
заслужений юрист України**

За 15 років, що минули, сталося багато подій, серед яких, звичайно, і ухвалення Конституційним Судом України важливих для держави і суспільства рішень. Я виділив би одне, на мій погляд, найважливіше — Рішення Конституційного Суду України у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції України від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010.

Важливе воно насамперед тому, що Конституційний Суд вперше за 15 років діяльності прийняв таке значуще для держави, юридично обґрунтоване рішення. Судді, без перебільшення, виявили сміливість, відповідальність та принциповість, зважаючи на той факт, що вони відчували шалений тиск з боку політиків, державних діячів, засобів масової інформації, науковців, які мали діаметрально протилежну думку стосовно цієї проблеми, а сам Конституційний Суд ще раніше, 5 лютого 2008 року, прийняв ухвалу, якою відмовив у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 102 народних депутатів України з аналогічного питання.

Безумовно, прийняття зазначеної ухвали було помилкою, оскільки і в поданні викладалися такі самі серйозні обґрунтування щодо недодержання Верховною Радою України конституційно визначеної процедури внесення змін до Конституції України.

Перебуваючи у суддівському складі Конституційного Суду України в 2008 році, автор цих рядків був проти прийняття такої ухвали та виклав свої мотиви в окремій думці, де йшлося про юридичну помилковість та некоректність висновків органу конституційної юрисдикції з огляду на неможливість конституційного контролю з боку Конституційного Суду України законів про внесення змін до Конституції України. Практика підтвердила обґрунтованість цієї позиції.

Рішення від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010 важливе ще й тому, що Конституційний Суд України, незважаючи на свою попередню позицію, по-державницьки підійшов до розв'язання проблеми, яка потребувала цього ще з 2008 року. Помилка органу конституційної юрисдикції призвела до певного правового хаосу в державі, позначилася на авторитеті Конституційного Суду, створила колізійну ситуацію.

Питання досить актуальне, спірне, неоднозначне і складне. Звичайно, удосконалення цього особливого виду судочинства можливе насамперед шляхом внесення змін чи доповнень до Конституції України. Зокрема, може йтися про введення відомого в багатьох державах інституту конституційної скарги. Однак ця проблема ще мало вивчена як у теоретичному плані, так і в сенсі ефективності її застосування. На мій погляд, введення такого інституту в Україні може зумовити ситуацію, що виникла з введенням інституту присяжних у судах загальної юрисдикції, який передбачений Конституцією України, але з багатьох причин реально не працює.

Іншим, більш реальним і ефективним шляхом удосконалення конституційного судочинства вважаю внесення змін і доповнень до Закону України «Про Конституційний Суд України», зокрема до його статті 94, де визначено підстави для конституційного звернення громадян або юридичних осіб до Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України.

Практичне застосування цієї норми протягом усіх років діяльності Конституційного Суду України свідчить про неоднозначне її розуміння і застосування самими суддями. Окремі елементи цієї норми мають заборонний (стримуючий) характер, а тому призводять до порушення прав відповідних суб'єктів на звернення до єдиного органу конституційної юрисдикції. Зокрема, підставою для конституційного звернення щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України є наявність неоднозначного застосування цих актів чи їхніх окремих положень судом чи іншими органами влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод. Тобто від суб'єкта звернення вимагається наведення та підтвердження зазначених фактичних обставин.

Водночас стаття 93 наведеного Закону надає право суб'єктам звертатися до Конституційного Суду України з поданнями з аналогічних питань у випадку практичної необхідності у з'ясуванні або роз'ясненні, офіційній інтерпретації (тлумаченні) зазначених актів. Тобто підстави для звернення (подання) є менш стримуючими, оскільки від суб'єкта вимагається лише мотивування практичної необхідності у тлумаченні відповідної норми незалежно від наявності неоднозначного застосування положень Конституції або законів України судами України, іншими органами державної влади.

Приведення статті 94 Закону України «Про Конституційний Суд України» у відповідність до його статті 93 зняло б такі обмеження у зверненні стосовно суб'єктів, перелічених у статті 42 цього Закону.

Крім того, вбачається, що застосування у словосполученні «якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод» слів «конституційних прав і свобод» обмежує можливості суб'єктів звернення до Конституційного Суду України, оскільки підстави для звернення і необхідність у ньому можуть виникнути і в разі порушення прав, передбачених законами України і не передбачених Конституцією України. Тобто було б доцільно термін «конституційних» вилучити зі статті 94 зазначеного Закону.

Хочу підтримати і неодноразові пропозиції колег-суддів та науковців-конституціоналістів щодо нагальної потреби розробки й прийняття відповідного процесуального закону стосовно конституційного судочинства. Це могло б бути вирішено як шляхом прийняття окремого закону, так і внесення доповнень до чинного Закону України «Про Конституційний Суд України». На жаль, на сьогодні багато питань процесуальної діяльності Конституційного Суду України врегульовано тільки його Регламентом, що спричиняє обґрунтовану критику.

**Андрій Андрійович СТРИЖАК —
Голова Конституційного Суду України 2007–2010 років,
суддя Конституційного Суду України,
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України**

На мій погляд, найскладнішими за весь період діяльності Конституційного Суду України були 2006–2007 роки, і не тільки тому, що саме тоді відбулася зміна його складу — процес непростий для будь-якого колегіального органу. Річ у тім, що ніколи до того єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні не був об'єктом такої масованої та цілеспрямованої кампанії з його дискредитації в очах громадськості.

Окрім звичних для нашого політикуму замовних публікацій у засобах масової інформації з безпідставними звинуваченнями у некомпетентності, корумпованості, політичній заангажованості, галасливих виступів на різних зібраннях та навіть з парламентської трибуни, вперше і, дай Боже, востаннє були застосовані ганебні для цивілізованої держави фізичні методи перешкоджання нормальній роботі цього органу судової влади: безпідставно було звільнено чотирьох суддів. При цьому не бралися до уваги навіть застереження Парламентської асамблеї Ради Європи, яка засудила той факт, що «судова система України систематично використовується неналежним чином іншими гілками влади, а найвищі посадові особи не виконують рішення судів, що свідчить про руйнування цієї ключової демократичної інституції».

До честі суддів Конституційного Суду України, вони витримали цей безпрецедентний тиск і відповіли наполегливою та спокійною роботою, справою довели необхідність існування у державі єдиного органу конституційної юрисдикції. Вже до кінця 2007 року Конституційний Суд України прийняв більше рішень і висновків, ніж за весь найрезультативніший на той час 2003 рік. І це при тому, що рік почався з великим залишком нерозглянутих справ, у тому числі провадження у яких було відкрито попереднім складом суддів ще у 2003–2005 роках.

До речі, активізація діяльності Конституційного Суду України не залишилася непоміченою міжнародною спільнотою. З цього приводу Генеральний секретар Ради Європи Т. Девіс у листі на ім'я Голови Конституційного Суду України наголосив, що «розвантаження роботи Суду є складним завданням, і небагато судів у Європі можуть цим пишатися. Немає в тому таємниці, що навіть наш Європейський суд з прав людини у Страсбурзі веде боротьбу зі щоденним зростанням кількості звернень».

Пріоритетом діяльності нового складу Конституційного Суду України залишився захист прав і свобод людини і громадянина. Слід особливо відзначити його рішення, що мали практичне значення для поліпшення рівня соціального захисту громадян України, у тому числі громадян похилого віку. Зокрема, Конституційний Суд України визнав неконституційними положення низки законів, за якими скорочувалися або скасовувалися пільги, компенсації і гарантії окремим категоріям працівників бюджетних установ, зменшувався розмір щорічної разової допомоги ветеранам війни та жертвам нацистських переслідувань тощо.

Не менш активно працював Конституційний Суд України в цьому напрямі й у 2008 році, а 2009 рік взагалі був найрезультативнішим за весь період його роботи. Варто врахувати, що на той час у Конституційному Суді у провадженні перебувала велика кількість конституційних подань з питань розподілу повноважень між Президентом та урядом в аспекті змін до Конституції України, внесених Законом «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV.

Втім, головним здобутком Конституційного Суду України за 15 років його діяльності вважаю збереження принципу наступності, ефективне використання досвіду конституційного судочинства, формування нових правових позицій та методик дослідження питань, які ним розглядаються. Будемо сподіватися, що наші напрацювання стануть у пригоді тим, хто працюватиме в майбутньому, так само, як нам допоміг досвід наших попередників. Адже незважаючи на періодичну змінність складу Конституційного Суду, завдання, яке стоїть перед ним, — гарантування верховенства Конституції України — лишається незмінним.

Мені як Голові Конституційного Суду України 2007–2010 років період керівництва запам'ятався не рекордними показниками (я взагалі не прихильник статистичного методу оцінки діяльності органу судової влади), а тим, що він з новою силою висвітлив низку проблем щодо забезпечення та захисту конституційної законності в державі, які вже не один рік супроводжують діяльність Конституційного Суду України.

Головна з них полягає у невиконанні суб'єктами законодавчого процесу однієї з визначальних вимог конституційної законності, а саме конституційний контроль не обмежується визначенням конституційності правових актів і втратою чинності їх положень у разі, якщо вони суперечать конституційним нормам. Такий контроль полягає у тому, щоб не допустити надалі появи у законодавстві нормативно-правових актів, якими правові відносини регулюються у спосіб, визнаний неконституційним рішенням органу конституційної юрисдикції. Прийняття таких актів органами державної влади є можливим лише за умови внесення відповідних змін до Основного Закону України.

На жаль, цей постулат ніяк не сприймається вітчизняними законодавцями, і тому часом коли вивчаєш щойно ухвалений парламентом закон (наприклад, про бюджет), виникає стан *«dejà vu»*, тобто «вже бачене». Однак це не тільки «бачене», а й розглядалося Конституційним Судом України та визнано неконституційним!

Зарадити такому стану речей, на мій погляд, можливо зокрема шляхом поширення сфери превентивного конституційного контролю на стадії дослідження законопроектів. На сьогодні цей контроль застосовується виключно щодо законопроектів про внесення змін до Конституції України. Він є ефективним засобом недопущення прийняття таких змін до Основного Закону України, які можуть мати наслідком скасування або обмеження прав і свобод людини і громадянина. Тому вбачається логічним застосування цього засобу й у звичайній законодавчій діяльності. Наприклад, запровадження порядку, за яким, якщо глава держави вважає за необхідне застосувати право вето до ухваленого закону з мотивів його неконституційності, повторний розгляд цього акта є можливим лише у разі

наявності відповідного висновку Конституційного Суду України. Мабуть, доцільно також надати право певній кількості народних депутатів звертатися до Конституційного Суду України за висновком щодо конституційності проекту ще до його розгляду парламентом.

Опоненти зауважать, що це суттєво збільшить строки прийняття законів, однак хто сказав, що законодавчий процес повинен відбуватися у спринтерському режимі? Ми вже маємо досвід пакетного голосування у грудні 2004 року.

Згідно з чинним законодавством Конституційний Суд України розглядає питання конституційності законів та інших правових актів лише за наявності відповідного подання від визначених суб'єктів права. А такі подання, як правило, надходять через тривалий час з моменту прийняття оскарженого документа. Тому нерідко єдиний орган конституційної юрисдикції розглядає питання конституційності, зокрема, норм бюджетного законодавства вже тоді, коли їх дія практично вичерпана. До того ж навіть у разі визнання певних положень неконституційними законом про бюджет не передбачено кошти на відшкодування завданих ними (положеннями) моральних та матеріальних збитків.

Ось і виникає ситуація, за якої громадяни (вчителі, медичні працівники, пенсіонери, міліціонери, пожежники та інші) у неконституційний спосіб позбавляються встановлених для них відповідними законами пільг та компенсацій практично без будь-яких надій на їх повернення.

Як Голова Конституційного Суду України я звернувся до Голови Верховної Ради України та народних депутатів України з листом стосовно наявної у вітчизняному законодавстві проблеми щодо втрати чинності правовою нормою внаслідок визнання її неконституційною, що потребує від парламенту вжиття заходів для заповнення прогалини в законодавстві. Те саме він (парламент) зобов'язаний зробити й у випадках, коли наявність законодавчої прогалини встановлено під час розгляду справи про офіційне тлумачення.

Однак на практиці все далеко не так, і прикладів, на жаль, достатньо: окремі рішення Конституційного Суду України, прийняті протягом 2007–2009 років, залишаються невиконаними й дотепер, а це є порушенням конституційного порядку та дискредитує інститут конституційного контролю як обов'язковий атрибут правової держави. Невипадково стан справ щодо виконання судових рішень останнім часом викликає занепокоєння вже й серед міжнародних правозахисних організацій.

Нагальним і таким, що вимагає вирішення, є питання ухвалення закону про конституційне судочинство, а також остаточного вирішення потребує питання запровадження інституту конституційної скарги.